

55 — 2. V Narodnem muzeju v Ljubljani je o slovenskih taborih zbrana obširna dokumentacija. Najboljša zbirka plakatov je v zapuščini dr. E. H. Coste, Rokopisni oddelek NUK — 3. Vasilij Melik, Tabori 1868 — 1871 v: Taborsko gibanje na Slovenskem, str. 21 — 4. Viktor Vrbnjak, Prvi slovenski

tabor v Ljutomeru v: Svet med Muro in Dravo, Maribor 1968, str. 382 — 473 (obstajajo tudi separati). Branko Marušič, Primorski tabori (1868–1871). Goriški letnik 1974, str. 51–67 — 5. Viktor Vrbnjak, Prvi slovenski tabor v Ljutomeru, str. 452

VLOGA LJUTOMERSKE ČITALNICE PRI ŠIRJENJU IN UTRJEVANJU NARODNE ZAVESTI MAKS ROJS

USTANOVITEV ČITALNICE

Z zlomom absolutizma in nastopom ustavnega življenja je politično delovanje pri Slovencih ponovno oživel. Politično in kulturno delovanje Slovencev se je osredotočilo v čitalnicah, ki sta jih od leta 1861 dalje ustanavljali v mestih in trgih narodno-zavedna inteligenca in rastoča buržoazija, ki je bila povsod v čitalniških odborih.

Podobno kot v drugih krajih na Slovenskem, je tudi v Ljutomeru vzknila misel o ustanovitvi čitalnice. Ob tisočletnici Cirila in Metoda, 6. 9. 1863, se je prvič rodila misel, da je treba v Ljutomeru osnovati narodno društvo — čitalnico. Bodoči čitalnici se je že nazdravljalo, a pot do njene ustanovitve je bila še dolga.

Zanimiv je članek Božidarja Raiča v Slovencu (1865, št. 92), v katerem med drugim pravi: »Ljutomer, rodišče slavnega Miklošiča, ni li mogoče, da bi tvoji doktorji in drugi razumniki čitalnico izvalili? Le junaško naprej!«

Kljub temu do ustanovitve čitalnice še ni prišlo, kar si lahko razlagamo s tem, da je bilo v samem kraju premalo narodno zavedne inteligence, na drugi strani pa še preveč nemškutarjev.

Zato je razumljivo, da so zavedni slovenski Ljutomerčani začeli resneje misliti na čitalnico šele po izidu Zakona o zborovanjih, ki je izšel 15. 11. 1867 in je dal tudi pravno osnovo za organiziranje taborov.

V maju 1867 je bilo na pobudo Ivana Kukovca osnovano »Narodno pevsko društvo«, iz katerega se je razvila kasnejša ljutomerska čitalnica. To društvo je 18. avgusta 1867 nastopilo z Linhartovo igro »Županova Micka«. Tedaj je misel o čitalnici prodrla med kmečko ljudstvo, ki se je te predstave udeležilo v velikem številu.

Vendar je bil začasni odbor ljutomerske čitalnice osnovan šele 15. decembra 1867. V tem odboru so bili Matija Zemljič, trgovec in zemljiški posestnik, dr. Jakob Ploj, odvetnik,

Ivan Kukovec, odvetniški koncipient in zemljiški posestnik, Ivan Dragotin Huber, knjigovez in hišni posestnik, dr. Valentin Zarnik, odvetniški koncipient.

Odbor je poslal Vabilo (letak, ki ga je sestavil dr. Valentin Zarnik, založila ljutomerska čitalnica, tiskal pa Eger v Ljubljani), s katerim je vabil vse stanovce, zlasti kmečkega, da postanejo člani ljutomerske čitalnice. To vabilo je bilo v celoti priobčeno tudi v Slovenskem Gospodarju (1868, št. 1).

Do otvoritve čitalnice pa je lahko prišlo šele po odobritvi Pravil narodne čitalnice v Ljutomeru — to je po 24. januarju 1868. Sreski urad (Bezirksamt) je dne 11. januarja 1868 poslal pravila (v nemškem in slovenskem jeziku) namestništvu v Gradcu in le-to jih je 24. 1. 1868 potrdilo.

Najvažnejše točke čitalniških pravil so bile: člen 1.

Namen čitalnice je:

- a) čitati časopise in knjige pisane v slovenskih in tudi v drugih jezikih,
- b) razveseljevati se v besedah s pesmimi, igrami, petjem itd.

člen 2.

Družabnik sme biti vsak, kdor je omikan ter ni bil obsojen zaradi hudodelstva ali sramotnega pregreška

člen 3.

Družabniki so:

- a) domači, to je kateri v Ljutomeru,
- b) zunanji, to je kateri v avstrijskem cesarstvu prebivajo

člen 7.

Družabniki imajo te pravice:

- a) da čitajo časopise in knjige, katere društvo napravi, ter da obiskujejo vsakovrstne veselice, besede, igre, plese i.t.d.
- b) da po določenem redu dobivajo časopise in knjige za domače čitanje
- c) da želje, nasvete in pritožbe v posebnej za to vedno odprtej knjigi naznanjajo
- č) da smejo tudi nečlane v čitalnico vpeljati. Vsak vpeljeni gost se ima enemu odborniku izkazati, ter za tem svoje ime in stan v poseb-

no knjigo vpisati. Potem mu je dopuščeno, ako se začasno v Ljutomeru mudi, časopise in knjige brati in k tačasnim navadnim društvenim veselicam hoditi brez plačila.

Dejansko je bila čitalnica ustanovljena v januarju 1868; otvoritev čitalnice (prvi občni zbor) pa je bila 2. februarja 1868 na Vodnikov dan. Takratni narodni praznik je postal torej rojstni dan ljutomerske čitalnice. Njeni ustanovitelji so bili ljutomerski narodnjaki.

Nekateri iz kroga ljutomerske čitalnice so bili mnenja, da naj se čitalnica odpra tiho, brez vsakega večjega slavlja že 1. februarja 1868 pri Ignaciju Kornpichlu (lastnik kavarne), drugi pa, da naj se svečanost priredi v jeseni na prostem. Prevladali so tisti, ki so s to otvoritvijo hoteli obenem počastiti tudi Vodnikov spomin, pri čemer pa je ta del čitalniškega občinstva že tedaj mislil na prireditev »pod milim nebom« – tabor.

Dopis v Slovenskem Narodu (konec marca 1868) nam to potrjuje, saj pravi: ... »In meseca avgusta ali v začetku septembra misli čitalnica napraviti, kakor za pravo svoje sijajno otvorjenje, velikansko besedo pod milim nebom, kamor se tudi mnogo Ogrskih Slovencev nadjemo, ob katerih so še nekateri kot člani k ljutomerski čitalnici pristopili.«

V Slovenskem Gospodarju (1868, št. 7) je zapisano:

»Na slavnosti ob otvoritvi čitalnice s katero smo odprli narodni dom: čitalnico, ki ima biti čvrst steber slovenstva proti severovzhodu, je bil navzoč ves Ljutomer; bilo je okoli 200 gostov, še od protivne stranke so vsi, to včisto vsi prišli. Prišli so gostje iz Ormoža, posebno pa je bilo mnogo naših vrlih kmečkih županov.«

Dne 17. 2. 1868 se je začasni čitalniški odbor odpovedal časti in volil se je nov, stalni odbor in sicer:

dr. Jakob Ploj (odvetnik), predsednik
Ivan Kukovec, blagajnik in namestnik predsednika

dr. Valentin Zarnik (koncipient), tajnik.
Dragotin Huber, I. Simonič (kaplan), arhivarja

V. Herzog (zdravnik) in dr. Anton Klemenčič (župnik), odbornika

I. Bauer (učitelj), pevovodja
J. Gomilšek, A. Jesih, I. Mohorič (župan v Podgradju), namestniki odbornikov.

Finančna sredstva, ki so bila potrebna za delovanje čitalnice, so dajali domači narodnjaki sami. Odvetnik dr. Jakob Ploj je na primer na svoje stroške naročil 25 izvodov Slovenskega Gospodarja za slovenske župane ljutomerskega okraja. Župnik dr. Anton Klemenčič in Ivan Kukovec sta bila stalna predavatelja čitalnice, Ignacij Kornpichel je brez plačila nudil svojo kavarno za čitalniške prireditve, dve sobi pa za čitalniško knjižnico, ki je ob Huberjevi in kasneje Lapajnejevi podpo-

ri hitro rasla.

Po ustanovitvi čitalnice se je njeno članstvo precej povečalo, saj je že v drugem mesecu svojega obstoja imela preko 100 članov. 31. marca 1868 je čitalnica štela že 132 članov. V tem času se je članstvo razširilo še v vaseh Kamenšak, Grlava, Cezanjevci, Gajševci, Bunčani, Kokoriči, Logarovci, Boreci, Kapela, Gornja Radgona, Slaptinci, Lovrenc v Slovenskih Goricah, Miklavž pri Ormožu in Ptuj. Vso to raztreseno članstvo je tudi pripravljalo tla za prvi slovenski tabor.

Da je ljutomerska čitalnica pripravljala taboreanje, dokazuje tudi dejstvo, da sta 22. marca 1868 govorila pred začetkom tombole v ljutomerski čitalnici dr. Jakob Ploj o 19. paragrafu temeljnih postav in dr. Valentin Zarnik o slovenskih odnošajih vobče (Slovenski Gospodar – 1868, št. 11).

Zasluga čitalnice je predvsem v tem, da je bila pobudnik prvega slovenskega tabora. Poleg propagandnega dela je ljutomerska čitalnica opravila zanj tudi vse organizacijske priprave.

Vabilo za prvi slovenski tabor je sestavil dr. Valentin Zarnik; vabilo je izšlo kot letak pri Egerju v Ljubljani v založbi ljutomerske čitalnice. Priobčeno je bilo tudi v Slovenskem Gospodarju (30. junija 1868) in v drugih časopisih.

Tabor je bil 9. avgusta 1868 v Huberjevem logu. Število udeležencev so cenili na približno 7.000. Najpomembnejši udeleženci tabora so bili dr. Josip Vošnjak, Božidar Raič, dr. Valentin Zarnik, dr. Matija Prelog, dr. Jakob Radoslav Razlag, Ivan Kukovec, dr. Anton Klemenčič in Josip Jurčič kot poročevalec Slovenskega Naroda.

Odprl ga je ljutomerski župnik in član čitalniškega odbora dr. Anton Klemenčič, sklicujoč se na postavbe, ki so dovoljevale zborovanje »pod milim nebom«. Pomemben je 19. člen, ki je določal, da so vsi narodi države enakopravni in nobenemu narodu se ne sme kratiti pravice, da sme gojiti in braniti svojo narodnost in svoj jezik. Država priznava enakopravnost vseh v deželi narodnih jezikov v šoli, uradu in v javnem življenju. V deželah, kjer živi več narodov, je treba javne učilnice tako urediti, da dobi sleherni teh narodov sredstva, da se more izobraževati v svojem jeziku, ne da bi ga smel kdo siliti, da bi se učil drugega deželne jezika.

Za predsednika tabora je bil izbran dr. Razlag.

Na taboru v Ljutomeru (na njem so bili številni gostje, pa tudi Slovenci iz Prekmurja) so sprejeli naslednjo resolucijo: Tukaj zbrani slovenski narod soglasno izreka, da v paragrafih 19 državnih osnovnih postav ne najde poročstva za ohranitev in gojitev svoje narodnosti, dokler: 1. ne bo slovenski jezik na Slovenskem izključno uradni jezik in dokler se ne bo

v ta namen na Slovenskem nemudoma določil rok, in sicer pol leta, do katerega morajo vsi uradniki znati slovenščino v besedi in pismu; 2. ne bo cerkvena vlada na Slovenskem uradovala v slovenskem jeziku in se ne bodo v bogoslovnica predmeti, kateri se do zdaj nemško predavajo, odslej slovensko razlagali; 3. ne bodo ljudske šole čisto slovenske in v slednji učni jezik slovenski (nemščina ostane učni predmet); 4. se ne združijo Slovenci v Zedinjeno Slovenijo z narodno upravo; 5. se ne bodo iz deželnega zaklada štajerskega v razmerju števila Slovencev in njihovih prineskov napravili in vzdrževali slovenski narod.

POVEZAVA ČITALNICE Z DRUGIMI DRUŠTVI IN NJEN SPLOŠNI POMEN

Ljutomerska čitalnica se je zaradi večjega števila kmetovalcev vsaj v svojem začetku razlikovala od svojih predhodnic, ki so v začetku ustavne dobe nastajale v Trstu (1861), Mariboru (1861), Ljubljani (1861), Ptuj (1864) itd., saj je bil njen namen »prosti naš kmečki dramiti«.

Tod nam potrjuje tudi dejstvo, da je bilo od 58 članov, ki jih je imela čitalnica ob ustanovitvi, iz Ljutomera samo 23, ostali so pa bili izven njega. Večinoma so bili iz sosednjih vasi (Cven, Krapje, Podgradje, Stročja vas, Branek, Šalinci, Banovci) iz Križevca 2, iz Veržaja 2, od Male Nedelje 4, iz Vidma ob Ščavnici 1, od Negove 1, iz Štrigove 1.

To je tudi razumljivo, saj je bil tedaj Ljutomer slabo razvit in ni imel potrebne inteligence, vendar pa je povezava z drugimi »nekmečkimi« čitalnicami izven Ljutomera nedvomno obstojala.

Že pred ustanovitvijo čitalnice v Ljutomeru so bili njeni ustanovitelji in kasnejši člani v tesnih stikih z drugimi slovenskimi društvi, kar se je pokazalo ob priliki prve besede v Ljutomeru 6. 9. 1863 ob tisočletnici Cirila in Metoda, ko se je že rodila misel o ustanovitvi čitalnice v Ljutomeru. Navzočih je bilo mnogo gostov (iz Celja, Maribora, Ptuja, Mozirja, Slovenske Bistrice, Varaždina itd.), zbranim pa je govoril poznejši vodja čitalnice dr. Jakob Ploj; prav tako so bili kasnejši čitalničarji v povezavi z drugimi društvi ob veliki narodni besedi pri Mali Nedelji (Bučkovci), 15. septembra 1867, ko je bila proslava v čast Antona Kremplja.

Dejstvo je, da so bili najtesnejši stiki z drugimi čitalnicami in društvi ob pripravah na prvi slovenski tabor in pa na samem taboru 9. avgusta 1868.

Tesno sodelovanje se je nadaljevalo tudi kasneje, zlasti ob Miklošičevi slavnosti, o kateri poroča tudi Slovenski Gospodar (1883, št. 16). Miklošičeva svečanost je bila v Ljutomeru 2. 9. 1883; priprave nanjo so se pričele leto poprej. V pripravljalnem odboru so bili mno-

gi iz vrst čitalniškega odbora, kot na primer Božidar Raič in Ivan Kukovec.

Na dan svečanosti, ki je bila na glavnem trgu v Ljutomeru, sta bila med govorniki tudi Božidar Raič in slavljencev brat profesor Ivan Miklošič. Uspešen nastop ljutomerskih pevcev je rodil misel o združitvi vseh slovenskih pevcev v pevsko društvo, ki bi imelo svoj sedež na Ptuj. Množično sodelovanje z drugimi čitalnicami in društvi se je pokazalo tudi ob odkritju spomenika Antonu Kremplju 11. 8. 1895 pri Mali Nedelji (Bučkovci).

Kmalu po taboru je dobila čitalnica pomembno vlogo v narodnonaprednem organiziranju slovenskega učiteljstva; to se je odrazilo pri uspešnem delu učiteljev ljudskih šol. Leta 1872 se je ustanovila Napredovalna kmetijska šola, s pomočjo Josipa Vošnjaka pa je bila istega leta ustanovljena tudi Okrajna založnica kot osnova slovenskega denarnega zavoda.

Ljutomerska čitalnica je bila pred I. svetovno vojno članica naslednjih najpomembnejših društev oziroma družb: Slovenske Matice, Hrvatske Matice, Glasbene Matice, Mohorjeve družbe; leta 1894 pa je postala članica Dramatičnega društva v Ljubljani. Kasneje je opustila Glasbeno Matico.

Po prvi svetovni vojni pa je bila čitalnica članica Zgodovinskega društva v Mariboru, Mohorjeve družbe, sadjarskega društva, čebelarkega društva, Vodnikove družbe (od 1925 dalje), Slovenske Matice, Cankarjeve družbe in še nekaterih drugih. Od navedenih družb je prejela tudi knjižne zbirke. Bila je tudi članica Zveze kulturnih društev v Mariboru, ki je bila napredno usmerjena, dočim je bila Prosvetna zveza v Ljubljani bolj konzervativno in klerikalno usmerjena; pod njenim okriljem so bila prosvetna društva.

Čitalnica je imela tudi častne člane, med najpomembnejšimi so bili dr. Janez Bleiweis, dr. Štefan Kočevar in škof dr. Josip Jurij Strossmayer.

Najtesnejši in najdaljši so bili stiki s čitalnico v Ormožu. Ljutomerska in ormoška čitalnica sta prirejali skupne izlete in zborovanja, na katerih sta nastopali tudi s kulturnim programom in budili narodno zavest.

Na razne prireditve, ki so jih prirejali Ljutomerčani, so vabili ormoške čitalničarje in obratno. Prav tako so vabili tudi zastopnike drugih društev na svoje občne zборе.

Čitalnica v Ljutomeru je imela (poleg največje zasluge – organizacije I. slovenskega tabora in širjenja slovenske knjige) neposredni ali posredni vpliv na širjenje slovenskega jezika v najširšem smislu in na ustanovitev mnogih društev v Ljutomeru in okolici; z mnogimi je tudi aktivno sodelovala.

Tu je potrebno omeniti pevske skupine, ki so sicer delovale že pred ustanovitvijo čitalnice in godbe, ki jih omenja Ljutomerska kroni-

ka že pred revolucionarnim letom 1848, torej v dobi, ko se je slovensko ljudstvo začelo narodno prebujati. Vendar so se te skupine najbrž zbirale in vadile bolj za določene priložnosti, trajno in načrtno pa niso delovale. Brez dvoma so nastopili ljutomerski pevci na I. besedi v Ljutomeru 6. 9. 1863, saj so se pripeljali pevci tudi iz drugih krajev. Verjetno so bili že takrat združeni v pevskem klubu, ki je nastopil 15. 9. 1867 pri Mali Nedelji (Bučkovci) na proslavi znanega pisca Dogodivščin Štajerske zemlje Antona Kremplja. Ob ustanovitvi čitalnice je pevski klub postal njen bistveni del kot čitalniški pevski zbor. S svojimi narodnimi budnicami je podžigal razpoloženje ljudstva zlasti na prvem slovenskem taboru v Ljutomeru in na Miklošičevi slavnosti; nastopal pa je tudi na številnih prireditvah.

Čitalniški pevski zbor je deloval od leta 1868 do 1894., ko je v čitalniškem odboru vzklila misel o ustanovitvi samostojnega pevskega društva. Politična oblast je dovolila ustanovitev Slovenskega pevskega društva v Ljutomeru. V odboru tega društva je bilo več predstavnikov ljutomerske čitalnice (Ivan Skuhala, Janko Karba, Fran Zacherl, Anton Štamberg in drugi).

Pevsko društvo se je ukvarjalo tudi s prirejanjem zabavnih večerov, gledaliških del, pa tudi z izleti, pri čemer je tesno sodelovalo s čitalnico. Slovensko pevsko društvo Ljutomer je s svojimi nastopi vzbujalo ljubezen do slovenske pesmi in s tem krepilo narodno zavest, kar je bilo prav v dobi Avstro-Ogrske monarhije največjega pomena.

Prav tako je treba omeniti, da je čitalnica vplivala tudi na ustanovitev bralnih društev; sama je leta 1899 ustanovila bralno društvo za ljutomersko okolico ter mu odstopila nekaj knjig. Pozneje je društvo praktično delovalo v sklopu čitalnice. Posredno pa je vplivala na ustanovitev bralnih društev predvsem v Cezanjevcih, Mali Nedelji (Bučkovcih), Križevcih pri Ljutomeru, Cvenu, Sv. Juriju ob Ščavnici, (Vidmu ob Ščavnici) in Veržēju, verjetno pa tudi v Vučji vasi. Središča teh bralnih društev so bile šole, nosilci naprednih idej pri delu le-teh pa zavedni slovenski učitelji, ponekod pa tudi narodno zavedna duhovščina.

Čitalnica je bila tudi pobudnik za ustanovitev slovenskih gasilskih društev, ki so se leta 1894 združila v Zvezo gasilskih društev ljutomerskega okraja.

Leta 1903 je prišlo do ustanovitve prvega slovenskega telovadnega društva v Ljutomeru. To je bilo prav na začetku našega stoletja, ko je bilo potujčevanje naših ljudi še precej močno. Iz težnje, da se obranijo nemškega vpliva, so narodno zavedni Ljutomerčani ustanovili po zgledu Čehov Murski Sokol kot protiutež takratnemu nemškemu Turnvereinu. Pobudnik za ustanovitev društva je bil dr. Karel Chloupek (zdravnik, po rodu Čeh). To dru-

štvo je bilo med prvimi v mariborskem zaledju in je našlo številne simpatizerje po vsej Prlekiji.

Poudariti je treba, da so bili med ustanovitelji Murskega Sokola v Ljutomeru spet prav ljudje iz čitalniških vrst (dr. Chloupek, Rajh, Stajenko, Karba) in da je bilo pozneje več odbornikov čitalnice tudi istočasno v odboru ljutomerskega Sokola (Jan Baukart, Fran Zacherl, Karel Chloupek, Vlado Porekar, Ciril Porekar, Mikl, Misja).

Sodelovanje med ljutomerskih Sokolom in čitalnico je bilo uspešno. Skupaj s pevskim društvom so prirejali izlete v bližnjo in daljno okolico, ter tudi tako budili narodno zavest. Najboljša povezava med Sokolom, čitalnico in pevskim društvom pa je bilo leta 1907, ko so sklenili predstavniki teh društev na pobudo čitalnice sporazum o medsebojnem sodelovanju.

Ljutomerski Sokol se ni ukvarjal samo s telesno vzgojo, temveč so njegovi člani opravljali tudi kulturno poslanstvo, saj so s pomočjo čitalnice prirejali razne gledališke predstave in prireditve; imeli so svoj tamburaški zbor, pevski zbor, orkester in lutkovni odsek.

Slovensko misleči Ljutomerčani in okoličani so se začeli še bolj kulturno in nacialno uveljavljati.

Čitalnica je torej ves čas tesno sodelovala s Sokolom kot izrazito narodno naprednim društvom ter ga tudi moralno in delno materialno podpirala. Razen tega je čitalnica v svojih pravilih zapisala, da se v slučaju ukinitve prepusti vse njeno premoženje Sokolu.

Po ustanovitvi Sokola v Ljutomeru se je dejavnost čitalnice omejevala vse bolj na knjižničarstvo; manj se je samostojno ukvarjala z raznimi prireditvami in izleti. Na občnem zboru 1. 2. 1911 navaja zapisnikar Jan Baukart naslednje: »Sploh se je delovanje čitalnice osredotočilo v knjižnici in razpošiljanju časnikov.«

V prelomnem letu 1918, ob koncu prve svetovne vojne, so bili čitalničarji med glavnimi organizatorji velike proslave na glavnem trgu v Ljutomeru 3. 11. 1918, na kateri je bil objavljen proglas ob »ujedinjenju Srbov, Hrvatov in Slovencev«.

Po prvi svetovni vojni pa se je čitalnica skoraj izključno ukvarjala s knjižničarsko dejavnostjo (knjige je izposojevala tudi izven Ljutomera), medtem ko je bila ostala kulturnoprosvetna dejavnost v že omenjenih društvih, katerih člani so bili tudi čitalničarji.

V zvezi s povedanim lahko trdimo, da se je prav na osnovi dela čitalnice od njene ustanovitve dalje krog zavednih Slovencev neprestano širil ne samo v njej, ampak tudi z ustanavljanjem številnih naprednih slovenskih društev, ki so pritegnila širše plasti naših ljudi – Prlekov – pa tudi prekmurskih Slovencev v boj proti nemškemu vplivu v času Avstro-

Ogrske, ne samo na jezikovnem, kulturnem in izobraževalnem področju, temveč tudi v ekonomskem pogledu.

Za Ljutomer in njegovo okolico je pomen čitalnice predvsem v osveščanju in krepitevi narodne zavesti pri ljudeh, ki jih je prežela ideja vseslovenskega narodno-političnega programa, ki je bil jasno oblikovan na prvem slovenskem taboru.

»Slovenci so na ljutomerskem taboru premostili stoletne zapreke, ki so razdeljevale prebivalstvo levega in desnega brega Mure, pokazali pa so tudi pot proti narodnemu središču – Ljubljani«, je zapisal Viktor Vrbnjak v Svetu med Muro in Dravo na strani 466.

Vloga ljutomerske čitalnice je bila v času Avstro-Ogrske nesporno velika in pomembna. Pozitivno vlogo je odigrala tudi kasneje v stari Jugoslaviji v prizadevanjih proti nacionalnemu zatiranju in socialnim krivicam.

V času narodnoosvobodilne borbe pa so bili mnogi člani čitalnice in tedanjih naprednih društev žrtev fašističnega nasilja. Nekateri so bili izseljeni, mnogi so bili tudi aktivisti in borci. Po osvoboditvi pa so bili med prvimi, ki so kljub starosti z mladostno zagnanostjo in

bogatimi izkušnjami ponovno pričeli s kulturno-prosvetno dejavnostjo.

OPOMBA

Pri zbiranju in urejanju gradiva o nastanku, razvoju, dejavnosti in pomenu ljutomerske čitalnice sem se posluževal različnih virov in literature, ki se posredno ali neposredno nanašajo na obdobje taborских gibanj in slovensko nacionalno vprašanje, n.pr. razprav in prispevkov Vasilija Melika, Ivana Prijatelja, Frana Kovačiča (Ljutomer. Zgodovina trga in sreza, 1926), Edvarda Kardelja, Josipa Vošnjaka in drugih, pa tudi člankov, ki so izšli ob raznih jubilejih v takratnih časopisih, predvsem v letih 1865–1892, od Slovenskega Gospodarja, Novic, Slovenskega Naroda, Slovenca, Večernika in drugih, pa tudi v nekaterih nemških časopisih.

Pomembni pa so tudi zapisniki čitalnice o odborovih sejah in občnih zborih, ki so skoraj v celoti ohranjeni v treh debelih zvezkih, od leta 1892 do 1941, ko je čitalnica prenehala delovati.

Ob stoletnici 1. slovenskega tabora v Ljutomeru leta 1968 je izšel zbornik Svet med Muro in Dravo, ki ga je uredil Viktor Vrbnjak in vsebuje poleg številnih prispevkov posebno poglavje urednika Vrbnjaka o taboru v Ljutomeru, pri čemer ni mogel mimo ljutomerske čitalnice, ki je bila zaslužna za priprave in organizacijo tega velikega zborovanja.

Prizorišče prvega slovenskega tabora v Ljutomeru